

**Ο ΠΡΩΤΕΪΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΟΥ ΝΕΟΕΛΛΗΝΑ
ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΓΙΩΡΓΟΥ ΘΕΟΤΟΚΑ *ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ*
ΠΕΝΤΟΖΑΛΗΣ: Η ΠΑΡΩΔΙΑ ΜΙΑΣ ΕΠΙΚΗΣ
ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑΣ**

**THE PROTEAN CHARACTER OF THE MODERN
GREEK MAN IN THE WORK OF GIORGOS
THEOTOKAS: *EURIPIDES PENTOZALIS*:
THE PARODY OF AN EPIC PERSONA**

Ελπινίκη Νικολουδάκη
Ομότιμη Καθηγήτρια ΠΤΔΕ
Πανεπιστήμιο Κρήτης
nikoloud@uoc.gr

Περίληψη

Ο Ευριπίδης Πεντοζάλης, ήρωας της ομώνυμης νουβέλας του Γιώργου Θεοτοκά, εισάγει στην Πεζογραφία της γενιάς του τριάντα έναν νέο τύπο νεοέλληνα flaneur πανταχού παρόντα. Δημιουργός συνθηκών, συνήθως αρνητικών, τις υπερβαίνει χωρίς νοησιαρχικό και ηθικό φραγμό, σύμφωνα με τις μαρτυρίες του. Οι μετακινήσεις του επιλέγονται και προγραμματίζονται έτσι ώστε να εννοείται το επιχειρηματικό δαιμόνιο· το δαιμόνιο που «καρποφορεί» σε χώρες του εξωτερικού, που αναγνωρίζεται σε ευρωπαϊκές πόλεις ως στοιχείο πονηριάς. Γι' αυτό, ο πολύμητις Ευριπίδης Πεντοζάλης διώκεται, καταλήγει, όμως, να ηρεμήσει σε ελληνικούς τόπους, που τους θεωρεί κιόλας προγονική του περιουσία.

Στην εργασία μας ανιχνεύουμε τα συγγενικά στοιχεία που περνούν από το *Ελεύθερο Πνεύμα* και την *Αργώ* στη νουβέλα, πώς αυτά μετατρέπονται σε πρωτεϊκά χαρακτηριστικά του ήρωα, που παρωδούν – παίζοντας με υπερρεαλιστικές υπερβολές – το πρότυπο του Οδυσσέα.

Λέξεις κλειδιά

Δαιμόνιο, ταλέντο, πολύμητις ήρωας, λογοτεχνικός χαρακτήρας, λογοτεχνικοί τόποι, νοησιαρχία, flaneur (περιπλανώμενος ήρωας), παρωδία.

Abstract

Giorgos Theotokas introduces a new character of modern Greek flaneur into prose of the so-called thirties' generation. We can meet him in every place of the world, creating situations, from which he hopes to win glory and money. Business is his demon. He moves around exotic countries, selling his ideology, his genius, and cheap imitation of Ulysses.

Key words

Demon, genius, tricky, literal character, spaces, rationalism, parody, flaneur.

0. Εισαγωγή

Η νουβέλα *Ευριπίδης Πεντοζάλης* γράφεται και δημοσιεύεται το 1937. Έχει προηγηθεί το Ηδίοτομο μυθιστόρημα *Αργώ* (1931-1935) και θα ακολουθήσει το μυθιστόρημα *Δαιμόνιο* (1938). Όπως έχει επισημάνει ο Τζιόβας (2005), στα έργα αυτά της πρώτης συγγραφικής του περιόδου ο Θεοτοκάς προβάλλει ζητήματα που διαμορφώνουν το άτομο με τάσεις καλλιτεχνικής δημιουργίας: «το δαιμόνιο, αυτό το μυστηριώδες πλεόνασμα δυνάμεων» (Θεοτοκάς, 1973: 29), «ο τυχοδιωκτισμός της ψυχής και του πνεύματος»¹, η *δόξα*, ανήκουν στις βασικές αρχές που αναπτύσσονται στο *Ελεύθερο Πνεύμα*. Αυτές οι έννοιες κυριαρχούν και στην πλοκή των έργων ως ιδέες και κίνητρα δράσης των χαρακτήρων. Θα υποστηρίξουμε, λοιπόν, ότι η νουβέλα *Ευριπίδης Πεντοζάλης*² είναι έργο μεταιχμιακό· από τη μια πλευρά, συνοψίζει και μετατρέπει σε μύθο θέματα που πρωτοσυναντάμε στο *Ελεύθερο Πνεύμα* και στην *Αργώ* και από την άλλη θέματα που εμφανίζονται στη νουβέλα για πρώτη φορά, όπως οι έμμονες ιδέες για τη μαθηματική αναπαράσταση της καλλιτεχνικής δημιουργίας, την αναγέννηση του ελληνικού πνεύματος και την τύχη του δημιουργού—genius μέσα στον εικοστό αιώνα βρίσκουν την αφηγηματική τους εξέλιξη και το τέλος τους στο *Δαιμόνιο* και πολύ αργότερα στις *Καμπάνες* (1970). Η Μουστακάτου (2018) συζητά, γενικότερα, τη μέθοδο δημιουργίας συγγενικών προσώπων στα μυθιστορήματα του Θεοτοκά. Κατά τη γνώμη της, η αφήγηση ή η ιστορία του *Ευριπίδη Πεντοζάλη* δεν αναπτύσσεται γύρω από τον κοσμοπολιτισμό του ομώνυμου ήρωα, αλλά γύρω από το δαιμόνιο που ξεχειλίζει μέσα του και καταφεύγει στις «απατεωνιές και στον κοσμοπολιτισμό», για να μπορέσει να το «χρηματοδοτήσει» και να το μεταμορφώσει σε πρωτότυπο έργο.

Όπως έχει δείξει, επίσης, η Καστριανάκη (1996: 222), ο Ευριπίδης Πεντοζάλης είναι συγγενικό πρόσωπο του Νικηφόρου Νοταρά. Πράγματι, το όραμα του αρχαίου κόσμου και οι ποικίλοι συμβολισμοί της Ακρόπολης, οι αντιρρήσεις των ηρώων για τον θεσμό του γάμου, ο τυχοδιωκτισμός, ο κοσμοπολιτισμός, η χαρτοπαιξία, η συμμετοχή σε εταιρείες χαρτοπαιξίας και το άφθονο χρήμα, ο τύπος του αποσυνάγωγου, το ταλέντο και η διακαής μέριμνα για πρωτοτυπία, το χρέος του συγγραφέα³ και η αντιμετώπιση του μυθιστορήματος ως ερμηνευτικής πηγής της ιστορικής πραγματικότητας είναι κοινά θέματα στα δυο αυτά έργα. Επί πλέον, το όραμα του Σχινά και του Μανόλη Σκυριανού, μελών της φοιτητικής συντροφιάς στο μυθιστόρημα

Αργώ⁴, εμφανίζεται και στο τέλος της νουβέλας *Ευριπίδης Πεντοζάλης*. Η «φωτιά» στις ιδέες του Φραντζή, η «μεγαλομανία» της καταγωγής από μεγάλες ιστορικές οικογένειες της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και της Βενετοκρατίας⁵ είναι, επίσης, κοινά θέματα.

Ωστόσο, ο Ευριπίδης Πεντοζάλης ως χαρακτήρας αντιπαρέρχεται τα αδιέξοδα του Νικηφόρου Νοταρά στην Αργώ και ταξιδεύει ανά τον κόσμο, χωρίς να τον βαραίνουν ενοχές για τις «πονηριές» του· είναι η ελληνική αναγέννηση ο μέγας στόχος της ζωής του. Πρόκειται για έναν κωμικό χαρακτήρα, που το όνομά του «εκφράζει [...] αρκετά καλά έναν νέο και συμπαθητικό απατεώνα σαν εκείνους που γνωρίσαμε στο εξωτερικό»⁶. Ο Ευριπίδης Πεντοζάλης προαναγγέλλει, επίσης, τις ακραίες εκδοχές του δαιμονίου στην ομότιτλη νουβέλα· ο ίδιος διακατέχεται από το πάθος να αναπαραστήσει την πραγματικότητα με μαθηματικούς τύπους: «Κατά τα λεγόμενά του, μόλις άκουσε τους όρους *logique de l' Algèbre et l' Algèbre de la logique* αισθάνθηκε μια πολύ θολή ακαταμάχητη συγκίνηση να τον συνεπαίρνει ολόψυχα.» (ό.π.: 40). Αλλά και ο δάσκαλος του αφηγητή στο *Δαιμόνιο*, ο μαθηματικός Χριστόφορος Χριστοφής, έχει ανακαλύψει την Αλήθεια, ότι, δηλαδή, «το εν είναι εν, ότι το εν είναι σφαίρα, που έχει μια εξίσωση. Αυτήν την εξίσωση τη βρήκα εγώ. Ναι, το βρήκα το μυστικό!» (Θεοτοκάς, 2005: 99). Επίσης, στο μυθιστόρημα *Καμπάνες* (Θεοτοκάς, 2011) συναντούμε τον διαπρεπή οικονομολόγο ήρωα να μαντεύει καταστροφές πολιτισμικών μνημείων. Έτσι, τα έργα αυτά συγκροτούν μια τριλογία *εν προόδω*, «με δημιουργική πνοή που παρασύρει γοργά τα πρόσωπα στην αίσθηση της ζωής, της πλέριας ζωής των στοχασμών» (Θεοτοκάς, 1984: 67-68).

1. Αντικατοπτρισμοί της νουβέλας *Ευριπίδης Πεντοζάλη* στην *Αργώ*

Ωστόσο, η νουβέλα που εξετάζουμε διαλέγεται κυρίως με την Αργώ. Πρώτα πρώτα ο αφηγητής βρίσκεται έξω από τα γεγονότα και μεταφέρει στο κείμενο τη δράση, τις ιδέες των προσώπων, όντας έξω από την πλοκή και τα επεισόδια που τη συνθέτουν. Έτσι έχει τη δυνατότητα να διαμορφώνει κρίσεις για τα πρόσωπα (Τριάντου, 2011: 61-62). Η απόσταση τόπου και χρόνου τού διασφαλίζει την εποπτική θέση, για την οποία μας μίλησε τόσο στο *Ελεύθερο Πνεύμα* –την ονομάζει «αεροπορική κριτική» (Θεοτοκάς, 1974: 6)– όσο και στον *Ευριπίδη Πεντοζάλη*· με την ίδια προοπτική ανεβάζει ο αφηγητής-συγγραφέας τους φίλους του στα καμπαναριά της Βρετάνης (Θεοτοκάς, 1966: 10). Επιγραμματικά αναφέρουμε τις υποχρεώσεις που έχει ο μυθιστοριογράφος απέναντι στην τέχνη του, στην Ιστορία, στο κοινό του, στα γεγονότα. Επιπλέον, η αναγέννηση του ελληνικού λόγου ως οράματος διάρκειας του ελληνικού πνεύματος, ο τυχοδιωκτισμός, οι γνωριμίες με τα σημαντικά πολιτικά και στρατιωτικά πρόσωπα, η Ακρόπολη ως σύμβολο εξαγνισμού είναι κοινά θέματα στα δυο μυθιστορήματα. Θα υποστηρίζαμε ότι όλα τούτα συνθέτουν την αλληγορία επιβίωσης μιας αξιοθαύμαστης και δαιμονιακής ιδέας που αδυνατεί να υπάρξει χωρίς τον συνδυασμό του σοβαρού και του αστείου στοιχείου.

2. Λίγα λόγια για τη δομή της νουβέλας και την υπόθεση

Το θέμα της νουβέλας, όπως μαρτυρεί και ο τίτλος, είναι ο βίος και η πολιτεία του Ευριπίδη Πεντοζάλη. Η γνωριμία του –υποθετική ή πραγματική δεν είναι σαφής– συμβαίνει κατά τη διάρκεια των θερινών διακοπών, όταν ο συγγραφέας-αφηγητής⁷ και δύο άλλοι συμφοιτητές του, κουρασμένοι από τις *ελεύθερες σπουδές* στο Παρίσι, έρχονται να ανακτήσουν δυνάμεις στο Saint-Quay Portrieux «μια μικρή αμμουδιά της Βρετάνης, στο νομό των Βόρειων Ακτών» (Θεοτοκάς, 1966: 9).

Η νουβέλα αποτελείται από δύο μέρη: α) Το πρώτο παρουσιάζει σχετική αυτονομία, διότι, μέχρι να εμφανιστεί ο Ευριπίδης Πεντοζάλης, καταγράφεται σ' αυτό η ζωή στα χωριά της Βρετάνης, όπου συμβαίνουν απροσδόκητες συναντήσεις με επακόλουθα ισχυρές συγκινήσεις· σταθερή συγκίνηση προσφέρουν οι επισκέψεις στις μεσαιωνικές πολιτείες, φευγαλέα αλλά συγκλονιστική είναι η εντύπωση που αφήνει στους Έλληνες νεαρούς η εμφάνιση «μιας νεότατης Αγγλίδας, ενός είδους θεότητας», παραμυθένια ονειροφантаσία, και η τιμητική υποδοχή των ξωμάχων της φοιτητικής συντροφιάς εκ μέρους των πειρατών που φωλιάζουν στο Saint Malo: «Όταν θα φτάναμε κοντά τους, θα βγάζανε τα καπέλα και θα υποκλινότανε με πολλή επισημότητα και θα τραβούσανε άσφαιρες βολές για να μας τιμήσουνε. [...] Η περήφανη πολιτεία θα χαιρετούσε σύσσωμη την ομορφιά...» (ό.π.: 13).

Το μέρος αυτό είναι πολύ σημαντικό ως ταξιδιωτικό κείμενο, γιατί επιδιώκει να διαμορφώσει έναν ταξιδευτή που ερευνά τον τόπο ως διασταύρωση νοημάτων. Ο συγγραφέας-αφηγητής μαθαίνει στον αναγνώστη πώς και τι οφείλει να βλέπει σ' έναν τόπο που επισκέπτεται, όχι μόνο για να κάνει διακοπές· η φύση, η ιστορία, ο πολιτισμός, οι άνθρωποι του «άλλου» τόπου χαρίζουν αποκαλύψεις. Επιμένει σ' αυτήν την εντύπωση ο Θεοτοκάς, γιατί στο Tréguier «δεν βρίσκεται μόνο η θαυμάσια χωριάτικη εκκλησιά και το οικογενειακό σπίτι του γηραιού μας φίλου Ερνέστου Ρενάν, αλλά μου χάρισε μερικές από τις πολύτιμες αποκαλύψεις της φοιτητικής μου ζωής (με βοήθησε, περισσότερο από όλα τα βιβλία να καταλάβω την παράδοση της καθολικής Δύσης). Αυτός ο τόπος λατρεύει ένα είδος σύγχρονου αγίου, έναν εθνικό και θρησκευτικό ήρωα της Βρετάνης που σκοτώθηκε στις αρχές του Μεγάλου Πολέμου. Είταν ωστόσο πατριώτης μας κι αυτός, λεγότανε Ερνέστος Ψυχάρης. Ο πατέρας του αφού ανατάραξε από μακριά τον Ελληνικό κόσμο καμιά πενήντα χρόνια, ζήτησε να τότε θάψουνε στο πατρογονικό νησί [...] Το πνεύμα όμως του γιου έμεινε στις ακρογιαλιές της Μάγχης για να συγκινεί και να εμπνέει έναν ωραίο κελτικό λαό. Πατέρας και γιος, στις δυο άκρες της Ευρώπης, μου φάνηκαν να συνεχίζουν, ο καθένας με τον τρόπο του και αδιαφορώντας για το τι κάνει ο άλλος, την ίδια πολύτροπη παράδοση του βασιλιά της Ιθάκης» (ό.π.: 10-11). Στη Sainte-Anne d' Auray, ο πανάρχαιος Κέλτικος λαός, με τη φυσική, ακατάβλητη αρχοντιά μνημονεύει τους νεκρούς του «σε μια γλώσσα αρχαϊκή, τραχιά και ακατανόητη με την εσοχή να γεμίζει πάθος και μεγαλεία» (ό.π.: 12). Όπως βλέπουμε, η Βρετανή προσλαμβάνεται και αυτή ως ένα παλίμψηστο εποχών, και ως τόπος που «οικειώνεται» τον ξένο· εκεί «ανακαλούνται» οι Ψυχάρηδες και αναζωογονούν το οδυσσειακό αρχέτυπο.

Το δεύτερο μέρος καλύπτουν οι αφηγήσεις του ίδιου του Ευριπίδη Πεντοζάλη για τις γνωριμίες του, τις ιδέες του και για τις δραστηριότητές του μέσα και έξω από την Ελλάδα, όπου εντοπίζει Έλληνες, τη Ρωμιούσνη της Διασποράς με τις ποικίλες νοοτροπίες και προσαρμογές⁸. Είναι σύμπτωση ή σχεδιασμένη η συνάντηση του συγγραφέα-αφηγητή και των φίλων του με τον Ευριπίδη Πεντοζάλη στο Portrieux; Ποιος είναι ο λόγος που ο ήρωας των ιστοριών ξεκουράζεται εδώ; Και πώς γίνεται ένας Έλληνας που καταχράται την περιουσία του πλούσιου Γάλλου πεθερού να περνά τις διακοπές του πλουσιοπάροχα σε έναν τόπο, που λατρεύει για το ήθος του έναν άλλο Έλληνα, τον Ερνέστο Ψυχάρη;

Θα υποστηρίζαμε ότι η Βρετάνη αποκτά στη νουβέλα το νόημα ποικίλων χωροχρόνων, όπου το παρελθόν και το παρόν του τόπου διασταυρώνονται με το παρόν και το παρελθόν Ελλήνων επισκεπτών, με διαφορετική ποιότητα, και αποκαλύπτεται μια κλιμακούμενη ειρωνεία· η ρομαντική φυσιογνωμία του Ερνέστου Ψυχάρη είναι σαν να συναντά τον σύγχρονο πολυπράγμονα Νεοέλληνα, που επιβιώνει χάρη στις αμφισβητούμενες πνευματικές του ενασχολήσεις, στις φάρσες του, στις παράνομες δραστηριότητες και στην κοσμοπολιτική φινέτσα του.

Και πώς μας λέει ο Μπαχτίν για τον κάθε άνθρωπο αλλά και για τα λογοτεχνικά πρόσωπα ότι αποκτούν νόημα, μόνο όταν γίνουν μεταξύ τους συναντήσεις και αναπτυχθεί η κουβέντα ανάμεσά τους; Έτσι κι εδώ, την αφορμή να ακούσουμε για τη ζωή και το έργο του Ευριπίδη Πεντοζάλη τη δίνει η τυχαία συνάντηση με την παρέα του συγγραφέα-αφηγητή· τον συγκινεί η ελληνική γλώσσα και συστήνεται ως φοιτητής στο Παρίσι που γράφει ένα βιβλίο «για την αιώνια νιότη του ελληνικού πνεύματος» (Θεοτοκάς, 1966: 16). «Είχε δουλέψει», λέει, «υπερβολικά τους τελευταίους καιρούς στο Παρίσι και έπρεπε να ξεκουραστεί. Τα οικονομικά του ήταν μάλλον σκούρα. Λοιπόν, αρραβωνιάστηκε για να κάνει εξοχή. [...] Κατόπι θα χαλνούσε τον αρραβώνα και θα γυρνούσε στο Παρίσι» (ό.π.: 31).

3. Γιατί Ευριπίδης Πεντοζάλης;

Το ονοματεπώνυμο του ήρωα είναι το «ανάλογον» προς το ψευδώνυμο «Ορέστης Διγενής», με το οποίο ο Θεοτοκάς υπογράφει το *Ελεύθερο Πνεύμα*. Όπως στο *Ελεύθερο Πνεύμα*, το όνομα Ορέστης παραπέμπει στον τραγικό ήρωα της τραγωδίας του Ευριπίδη *Ορέστης*, ο οποίος *μεταμορφώνεται* από μητροκτόνος και άρρωστος σε αρωγό των αγροτών στις Μυκήνες και ο Διγενής ανακαλεί στη μνήμη μας την υποστήριξη των Ακριτών στα απομακρυσμένα εδάφη, έτσι και ο Ευριπίδης Πεντοζάλης επαναφέρει στο παρόν της πλοκής τον αμφίσημο τραγικό ποιητή και τον χορό πεντοζάλη που δίνει το όνομά του στον ήρωα. Και στις δύο περιπτώσεις πρόκειται για σύζευξη των αντιθέτων, που χαρακτηρίζουν την πολιτισμική μας υπόσταση. Ο τραγικός ποιητής Ευριπίδης έχει γράψει την τραγωδία *Κρήτες*, της οποίας σώζονται αποσπάσματα (Τζιφόπουλος 2002), έχει εισαγάγει στις τραγικές καταστάσεις στιγμές ιλαρές, και το σοφιστικό παιγνίδι ανάμεσα στο *είναι* και στο *φαίνεσθαι*. Από την άλλη, το επώνυμο Πεντοζάλης ανακαλεί τον παραστατικό χορό της κρητικής παράδοσης, όπου ο πρώτος χορευτής, με το τίναγμα του κορμιού στο κενό, επιβεβαιώνει το

πέταγμα του χελιδονόψαρου έξω από το νερό, παρατήρηση του Καζαντζάκη στα έργα *Στα Παλάτια της Κνωσού* (1978: 188) και στην *Αναφορά στον Γκρέκο* (1981: 478), και την *ελευθέρωση της ατομικότητας* που ευαγγελίζεται ο Θεοτοκάς στο *Ελεύθερο Πνεύμα* (ό.π.: 7).

4. Γιατί ο Ευριπίδης Πεντοζάλης είναι πρωτεϊκός χαρακτήρας και παρωδία της επικής φυσιογνωμίας;

Τρία γνωρίσματα παραμένουν σταθερά στον χαρακτήρα του: α) οι συχνές μετακινήσεις του, β) η κλασική ομορφιά του, λεπτομέρειες της οποίας μας δίνουν συχνά ο αφηγητής, αλλά και οι ανταποκρίσεις των βραζιλιάνικων εφημερίδων, και γ) οι έμμονες ιδέες για τον Ελληνισμό· απώτερος στόχος η αναγέννησή του, όπως φιλοδοξεί, άλλωστε, να αναπτύξει στο σύγγραμμά του. Η συστηματική του έρευνα θα αναδειξει ξανά τον Ελληνικό Λόγο, «νοικοκύρη» του Ευρωπαϊκού Πνεύματος. Είναι όμως και πρωτεϊκός χαρακτήρας, γιατί αλλάζει επαγγελματικά προσωπεία, γίνεται πρωταγωνιστής σε φάρσες, χάνεται κάπου και φανερώνεται αλλού, δεν διστάζει να ανασυνθέσει την Ιστορία της πατρίδας του με ενότητες που ανήκουν σε διαφορετικούς χρόνους και χώρες. Αρκεί να αναλογιστούμε την «ξενάγηση» για την ιδιαίτερη πατρίδα του, την Κρήτη, που την ανάγει, με τον μύθο των αρχοντόπουλων, τη μεταβυζαντινή αρχιτεκτονική των πύργων, τη μετατόπιση ευρωπαϊκών εθίμων, όπως είναι το κυνήγι των ελαφιών, σ' ένα παραμυθένιο χωροχρόνο, μόνο και μόνο για να εντυπωσιάσει, για τη δική του φαντασμαγορική υπόσταση. Και δεν λείπουν ούτε οι ισχυροί οικογενειακοί δεσμοί και οι σχέσεις με τον Θεοτοκόπουλο και τον Ελευθέριο Βενιζέλο.

Ωστόσο, οι περιληπτικές πληροφορίες του Ευριπίδη Πεντοζάλη για τους Έλληνες πολιτικούς και στρατιωτικούς, για τα ταξίδια του σε όλον τον κόσμο, για τις συνεντεύξεις που έχει πάρει από διάσημους ηγέτες/διανοούμενους, όπως ο Γκάντι, και οι αναλυτικές διασκεδαστικές αφηγήσεις του για την «απίστευτη ψυχοπάθεια» που τον οδηγεί στον Freud και την οργάνωση μιας φιλολογικής βραδιάς στο λόφο του Φιλοπάππου δημιουργούν ένα πρόσωπο που ενδόμυχα αναζητά μια *ζώνη ζωντανής επαφής* με το πρότυπο του Οδυσσέα. Όντας μακριά από την πατρίδα του, τον καίει η ίδια η νοσταλγία του ομηρικού ήρωα και προσπαθεί να αναπληρώσει το κενό, κάνοντας κάτι «μεγάλο, κάτι καταπληκτικό», για να γελάσουμε!» (Θεοτοκάς, 1966: 50).

Αλήθεια, δεν αγγίζουν αυτές οι φιλοδοξίες του Ευριπίδη Πεντοζάλη τη «μενίππειο σάτιρα», στην οποία ο Μπαχτίν (1995: 84) βρίσκει ότι «οι ήρωες του 'απόλυτου παρελθόντος' και τα σύγχρονα ζωντανά πρόσωπα συναντιούνται για να κουβεντιάσουν ή και να τσακωθούν ακόμη»; Ο Ευριπίδης εκμυστηρεύεται τα σχέδιά του στον φίλο του συγγραφέα και αφηγητή, όταν απολαμβάνουν στο ξενοδοχείο Ριτς το πλούσιο γεύμα και τη σαγηνευτική ατμόσφαιρα. Ιδεολόγος και καταχραστής περιουσιών, Ιανός, «κολυμπά» στα εκατομμύρια, όντας μέλος της Ελληνικής Επιτροπής που διαχειρίζεται τις τύχες των ανθρώπων στα καζίνα της Ευρώπης και ταυτόχρονα με την αχαλίνωτη φαντασία του ονειρεύεται την παντοδυναμία του ελληνικού πνεύματος, επινοώντας «το παιχνίδι της τρέλας και της φρονιμάδας».

Οι δημοσιογραφικές ειδήσεις που έρχονται από τη Βραζιλία, τελευταίο σταθμό των περιπλανήσεων του Ευριπίδη Πεντοζάλη, είναι ενθουσιώδεις, ανασυντίθενται, αποκτούν τη συνοχή μιας ιστορίας και το ύφος το ανάλογο της υψηλής ποιότητας του προσώπου που μιλάει «την περίοδο των μεγάλων ζυμώσεων που θυμίζουν από ορισμένες απόψεις τον οργανισμό των ιταλικών πόλεων στην Αρχή της Αναγέννησης [...] Νομίζει κανείς πως έσπασε ξαφνικά κάποιο φράγμα και χύνονται νερά στοιβαγμένα από αιώνες» (Θεοτοκάς, 1966: 56). Υπερβολικά θριαμβευτικό το νέο κείμενο γεννά υποψίες στους πνευματικούς κύκλους της Αθήνας και της περιφέρειας, με συνέπεια να ξεσπά ένας μικρός λογοτεχνικός εμφύλιος ανάμεσα στους λογοτέχνες της πρωτεύουσας και της επαρχίας. Κι είναι σαν να τινάσσουν το σάβανο της νέκρας και της σιωπής και να φέρνουν την Αναγέννηση των Γραμμάτων με τις θυελλώδεις συζητήσεις τους. Ο ήρωάς μας «έπεισε το κοινό του Rio de Janeiro πως είταν μεγάλος συγγραφέας και πως στην Ελλάδα γινότανε μια πνευματική Αναγέννηση [...] χαιρότανε τις ηδόνες της ατομικής δόξας, συνταριασμένης με μια μεγάλη εθνική εξόρμηση για την επανάληψη του ελληνικού θαύματος» (ό.π.: 57).

5. Το φως, η αγάπη, η θάλασσα, η βάρκα: Η *Αργώ* και η Ελλάδα «έν το παν»

Διάσημος χαρτοπαίκτης ο Ευριπίδης Πεντοζάλης, αναζητητής της εσωτερικής αρμονίας των πραγμάτων είναι ταυτόχρονα το παράδειγμα του καλού και του κακού Έλληνα. Και αναρωτιόμαστε ποιες δυνάμεις κρατούν στη ζωή τον ήρωά μας, παρ' όλες τις πονηριές, τα ψέματα, τις καταχρήσεις και τις άλλες ατιμίες που θα μπορούσαν να τον είχαν κλείσει στη φυλακή; Κατά τη γνώμη μας, είναι εδώ το απόθεμα του φωτός που τον σώζει, η κωμική τροπή των πραγμάτων που αποτρέπει την αρνητική τους έκβαση και ο ίδιος ο συγγραφέας που «φτιάχνει» έναν νέο Ρωμίο δυναμικό και αμφίσημο· που τον αγαπά και του «χαρίζει» ποιήματα δικά του, όπως είναι το «Αθηναϊκό Δειλινό» όπου προσωποποιείται ο Λυκαβηττός ως «πρίγκιπας/νέος, ωραίος, δυνατός», έτοιμος για καλοπέραση κι έρωτα!⁹. Άλλωστε, οι ευτράπελες ιστορίες του σκορπούν το γέλιο, μια άλλη μορφή κάθαρσης, λύτρωση και παρηγοριά, στα δύσκολα χρόνια, που προαναγγέλλουν τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Παρ' όλη, μάλιστα, την ελαφρότητα του «είναι» του, αυτόν «διακρίνει» η τύχη για να του αποκαλύψει στο Παρίσι «την εξάισια αέρινη αρμονία» που «έφτιαχναν οι λεπτές γραμμές του φωτός», «κάτι απόλυτα αγνό, υπέροχο, σαν ένα τραγούδι των θεών» (Θεοτοκάς 1966: 40) και ένιωθε «πλήρεια ευδαιμονία». «Τα πάντα τον συγκινούσαν», ομολογεί στον φίλο του, «και τον ευχαριστούσαν. Αγαπούσε τα δέντρα, τα σπίτια, τα αμάξια, τα κίσκια με τις εφημερίδες, τους ανθρώπους» (ό.π.: 41). Η ίδια αγάπη λειτουργεί ως καταλλαγή στις ψυχές των δύο φίλων, όταν ο Ευριπίδης έχει κατορθώσει να επιστρέψει στην Κεφαλονιά και να ζήσει σαν απλός άνθρωπος, με λίγα χρήματα, με περιορισμένες πια φιλοδοξίες και αγνά οράματα.

Ο νόστος τους περιβάλλεται από μια εξάισια σκηνή που εκτυλίσσεται μέσα στο ειδυλλιακό θαλασσινό τοπίο του Ληξουρίου, πλημμυρίζοντάς το φως. «Κι εμείς ασάλευτοι κολυπούσαμε μέσα στο φως» (ό.π.: 63). Τότε συμβαίνει η επιφάνεια της Ελλάδας που τη

συμβολίζει μια «βάρκα ασήμαντη, μικρούλα, φτωχική, μ' ένα πανί πολύχρωμο όχι βέβαια από καλλιτεχνική διάθεση, αλλά από τα μπαλώματα. Η μόνη της αξία είτανε πως πήγαινε ολομόναχη, κουνιστή και λυγιστή, σαν κοκόνια φιλάρεσκη, ζεβζέκα και καμωματού μες στη μεγάλη ερημιά της Μεσογείου. [...] Είτανε, σα να πούμε, η βάρκα της Ελλάδας που ξεκινούσε, άλλη μια φορά, για το αιώνιο ταξίδι της, κι έμοιαζε δα και πολύ ευχαριστημένη για την ιδιότητά της αυτή. [...] Το φως¹⁰, χωρίς να χάσει τίποτα από τη λαμπρότητά του, είχε προσλάβει ξαφνικά κάποιον ελαφρότατο, σχεδόν ανεπαίσθητο τόνο ειρωνείας» (ό.π.: 64).

Ο Ευριπίδης Πεντοζάλης αναβαπτίζεται μέσα στο φως και ξαναβρίσκει την πρώτη του ορμή. Ωσάν να μην είχαν περάσει τα χρόνια και η Αργώ να μην είχε καταποντιστεί σ' αγριοκαίρια της Ιστορίας. «Στα μάτια τους το караβάκι της Αργώς ταξίδευε κιάλας προς τις μεγάλες θάλασσες και τις μεγάλες φουρτούνες, προς το άγνωστο, προς το Χρυσόμαλλο Δέρασ, που τους σαγήνευε και τους ενθουσίαζε, χωρίς να μπορούν να το καθορίσουν. Το Χρυσόμαλλο Δέρασ. Το ζύπνημα του ελληνικού πνεύματος, η δημιουργία, η Αναγέννηση, η Δόξα» (Θεοτοκάς 1984: 58).

Σημειώσεις

1. «Τη φωτιά τη συντηρούν οι ανυπόταχτοι, οι ανικανοποίητοι, οι τυχοδιώκτες της ψυχής και του πνεύματος, οι άνθρωποι που τους σέρνει το πλεόνασμα των δυνάμεών τους πιο μακριά από τους ορίζοντες και πιο ψηλά από το επίπεδο του πλήθους. Τη φωτιά τη συντηρεί ο Άσωτος Υιός» (Θεοτοκάς, ό. π.: 35).
2. Πάντως, το έργο, είτε χαρακτηριζόμενο ως διήγημα είτε ως μυθιστόρημα, έχει προκαλέσει ποικίλα σχόλια. Η κεντρική του μορφή θεωρείται «ίσως ως ένα από τα πιο ζωντανά πρόσωπα που έπλασε (ενν. ο Θεοτοκάς)» (Πολίτης, 1978: 309). Επίσης, ο Μαστροδημήτρης (2008: 250) ορθά παρατηρεί ότι ο Ευριπίδης Πεντοζάλης αποτελεί «πλήρη αντιστροφή του ηρωικού τύπου» που γνωρίζουμε από την *Αργώ* και το *Δαιμόνιο*. Ας σημειώσουμε εδώ ότι στο έργο αυτό αφενός γελοιογραφείται το ηρωικό ομηρικό στερεότυπο και αφετέρου αντανακλώνται οι ψυχολογικές διακυμάνσεις του ίδιου του συγγραφέα.
3. «Κ' ύστερα βαρέθηκα τα μυθιστορήματα, που μιλούνε μονάχα για τον έρωτα, και φρονώ, μαζί με τον Λάμπρο Χρηστίδη, ότι το χρέος ενός ευσυνείδητου μυθιστοριογράφου είναι να μελετά ταυτόχρονα, και με την ίδια επιμέλεια, όλες τις εκδηλώσεις της ζωής», (Θεοτοκάς, 1984:258). Επίσης, ο συγγραφέας αποφαινεται ως εξής για την κατάσταση της μυθιστοριογραφίας στην εποχή του: «Έτσι είναι αυτοί οι μυθιστοριογράφοι, καρφί δεν τους καίγεται για το τι πρόκειται να συμβεί. Φτάνει μονάχα να συμβεί κάτι για να γίνει μια ιστορία. Ο Ευριπίδης όμως είναι άνθρωπος γενναιόκαρδος και περπαθής», (Θεοτοκάς, χ.χ.: 23).
4. «Το σωματείο αυτό λεγότανε, συμβολικά, ρωμαντικά, ίσως κάπως παιδικά, Αργώ. Το έμβλημά του ήταν ένα караβάκι με κουπιά. Ο σκοπός του; Κανείς δεν ήξερε το σκοπό, μα φαντάζεται ο καθένας πως ο σκοπός της Αργώς είναι κάπου μακριά, στο τέρμα ενός μεγάλου ταξιδιού», (Θεοτοκάς, 1984: 56).
5. Ας διαβάσουμε τα εξής παραθέματα από τα δύο μυθιστορήματα. Προηγείται η *Αργώ*: «Ο Φραγκίσκος Δελατόλλας καταγότανε από μια παλιά καθολική οικογένεια της Τήνου και του άρεζε να λείε πως οι πρόγονοί του είτανε Βενετσιάνοι και άρχοντες με οικόσημα. Είχε κ' έναν εξάδελφο από τη Νάξο που λεγότανε Δελαρός ή de la Roche, και κλεινότανε καμιά φορά οι δυο τους στο γραφείο του Δελατόλλα και μιλούσανε με πάθος για την ευγενική τους καταγωγή, σκαλίζοντας με τις ώρες διάφορα παλιά κιτάπια, αδιάβαστα χειρόγραφα, μεμβράνες και άλλα τέτοια μυστήρια» (ό.π.: 59). Αλλά και στον *Ευριπίδη Πεντοζάλη* είναι εμφανής η μεγαλομανία του ομώνυμου ήρωα: γιατί, όπως ο τραγικός ποιητής Ευριπίδης εκθειάζει στην τραγωδία *Κρήτες* (430 π.Χ.) τα διονυσιακά ορφικά μυστήρια που γίνονται στην Ίδη, έτσι και ο Ευριπίδης Πεντοζάλης εκθειάζει το κυνήγι των ελαφιών που γίνεται στον Ψηλορείτη, λες και βρισκόμαστε στα βασιλικά κυνήγια της Αγγλίας! Επιπλέον, μπορεί να διστάζει να μιλήσει για την πιθανή συγγένεια

του με τον Θεοτοκόπουλο, η αλληλογραφία του, όμως, που σώζεται στον οικογενειακό του πύργο, είναι ένα τεκμήριο (ό.π.: 30).

6. Οι μαρτυρίες του Θεοτοκά για το έργο αυτό είναι δύο· τη μια τη διαβάζουμε στο γράμμα του προς τον Σεφέρη, σταλμένο στις 22 Μαΐου 1939 από την Αθήνα: «Μου ζητάς νέα μου. Έχω στο νου μου ένα βαρύ μυθιστόρημα από το περασμένο φθινόπωρο. Νομίζω πως δεν ήρθε ακόμη η ώρα ν' αρχίσω να το γράφω. Στο μεταξύ, με τα ψέματα, έγινε μια συλλογή διηγήματα, που ελπίζω να κυκλοφορήσει μετά το καλοκαίρι. Προτάσσω μια νουβέλα ανέκδοτη και μεγαλούτσικη που επιγράφεται *Ευριπίδης Πεντοζάλης*. Το όνομα αυτό εκφράζει, νομίζω, αρκετά καλά ένα νέο και συμπαθητικό απατεώνα σαν εκείνους που γνωρίσαμε στο εξωτερικό. Έκανα στον Κασιμίπαλη επίσημες δηλώσεις [...] και του είπα ότι το βιβλίο αυτό το γράφω όχι για να σοβαρευτώ, αλλά για να παίξουμε και να χωρατέψουμε» (Θεοτοκάς, Σεφέρης, 1981). Στα *Τετράδια Ημερολογίου* (Θεοτοκάς, 2005) - δεύτερη μαρτυρία - εκμυστηρεύεται για το γράψιμο: «Είναι ένας τρόπος για να ελευθερώνουμε από τις νοσταλγίες μου. π.χ. στα 1937 θυμήθηκα ότι είτανε δέκα χρόνια ακριβώς που είχα περάσει μερικές εβδομάδες στη Bretagne και μ' έπιασε ξαφνικά μια μεγάλη νοσταλγία της εποχής εκείνης και του τοπίου. Ελευθερώθηκα με μερικές σελίδες του *Ευριπίδη Πεντοζάλη*.»
7. Ο Θεοτοκάς είχε μεταβεί τον Ιανουάριο του 1927 για ανώτερες σπουδές στο Παρίσι, όπως μας πληροφορεί η ελληνόφωνη εφημερίδα *Αγών των Παρισίων*: «Αφίκετο εις την πόλιν μας χάριν ανωτέρων σπουδών ο δικηγόρος κ. Θεοτοκάς, άλλοτε πρόεδρος της φοιτητικής συντροφιάς», *Αγών των Παρισίων*, 29.01.1927 και Θεοτοκάς (1973: 6).
8. Ο Θεοτοκάς (1975: 22) διασώζει την εξής μαρτυρία: «Κάποτε ρώτησα το Σεφέρη αν είχε αληθινό ενδιαφέρον για την εργασία του στη διπλωματική υπηρεσία, αν έπαιρνε το πράμα στα σοβαρά [...] Είναι κάτι [...] να έχεις να φροντίσεις για τη Ρωμοσύνη, έτσι που βρίσκεται σκορπισμένη στα μέρη όπου άνησε άλλοτε, και, πιο πέρα, σ' όλον τον κόσμο. Όταν το συλλογιστείς αυτό, ναι, σίγουρα θα το πάρεις στα σοβαρά. Όλη αυτή η Ρωμοσύνη.»
9. Το ποίημα με χροχρονικό στίγμα Αθήνα, 11 Δεκεμβρίου 1934, ανήκει στις ολιγοσέλιδες ποιητικές συλλογές του Θεοτοκά που κυκλοφόρησαν με τους τίτλους *Φύλλα Ημερολογίου* και *Φύλλα Ημερολογίου II* το 1934. Σήμερα το διαβάζουμε στα "Ποιήματα του Μεσοπολέμου", δημοσιευμένα στο περιοδικό *Νέα Εστία* (Κασκάλη, 2010: 109).
10. Αξίζει να σημειώσουμε εδώ τη συνάντηση Ελύτη και Θεοτοκά. Κοντά στην Ιθάκη βρίσκεται η Κεφαλονιά όπου ηρεμεί, επιτέλους ο Ευριπίδης Πεντοζάλης. Το νησί και η θάλασσα αποτελούν έναν μικρόκοσμο αυτάρκειας και πληρότητας. «Το ύψος του τόπου και το ήθος του ανθρώπου δημιουργούν την κοσμοαντίληψη του Αιγαίου. Σ' αυτόν τον χώρο η γη, τα αγαθά της και το θείον εναρμονίζονται και διαμορφώνουν το πρόσωπο με βαθιά ριζωμένες τις αξίες της αλληλεγγύης και της αξιοπρέπειας» (Καψωμένος 2012: 1-16).

Βιβλιογραφία

Θεοτοκάς, Γ. (1973) *Ελεύθερο Πνεύμα*, Αθήνα: Ερμής.

_____ (1984) *Αργώ*, 9^η έκδ., Αθήνα: Εστία

_____ (1966) *Ευριπίδης Πεντοζάλης*, Αθήνα: Εστία.

_____ (2005) *Δαιμόνιο*, 3^η έκδ., Αθήνα: Εστία.

_____ *Τετράδια Ημερολογίου 1939-1953*, Αθήνα: Εστία, 2005.

Θεοτοκάς, Γ. & Σεφέρης, Γ. (1975 & 1981) *Αλληλογραφία 1930-1966*, Αθήνα: Ερμής.

Καζαντζάκης, Ν. (1978) *Στα Παλάτια της Κνωσού*, Αθήνα: εκδ. Ελένης Καζαντζάκη.

_____ (1981) *Αναφορά στον Γκρέκο*, Αθήνα: εκδ. Ελένης Καζαντζάκη.

- Κασκάλη, Δ. (επιμ.) (2010) "Θεοτοκάς, Ποιήματα", *Νέα Εστία*, 167(1829), 91-140.
- Καστρινάκη, Αγγ. (1996) *Οι περιπέτειες της Νεότητας. Η αντίθεση των γενεών στην ελληνική πεζογραφία (1890-1945)*, Αθήνα: Καστανιώτης.
- Καψωμένος, Ερ. Γ. (2012) Η παράδοση, συστατικό στοιχείο της πρωτοπορίας του Μεσοπολέμου, στο Α. Θ. Φωτόπουλος (επιμ.), *Η Νεοελληνική Λογοτεχνία στον Μεσοπόλεμο. Ιστορική και φιλολογική προσέγγιση*, Πρακτικά Συνεδρίου, 14-16 Μαΐου 2010, Πύργος Ηλείας.
- Μαστροδημήτρης, Π. (2008) *Εισαγωγή στη Νεοελληνική Φιλολογία*, Αθήνα: Δόμος.
- Μουστακάτου, Κ. (2018) Συγγενείς χαρακτήρες και αντικρουόμενες ιδεολογίες στο πεζογραφικό έργο του Γιώργου Θεοτοκά, στο http://www.eens.org/EENS_congresses/2014/moustakatou_katerina.pdf/επίσκεψη: 12. 03. 2018.
- Μπαχτίν, Μ. (1995) *Έπος και μυθιστόρημα*, (μτφ. Γ. Κιουρτσάκης), Αθήνα: Πόλις.
- Πολίτης, Λ. (1978) *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα: ΜΙΕΤ.
- Τζιόβας, Δ. (2005) Η μυθιστορηματική πορεία του Γιώργου Θεοτοκά: Άτομο, Ιστορία, Μεταφυσική», *Νέα Εστία*, 58(1784), 871-872.
- Τζιφόπουλος, Γ. (2023) Λατρείες στην Κρήτη: η περίπτωση των διονυσιακών –ορφικών ελασμάτων. <https://www.semanticscholar.org/paper/%CE%9B%CE%B1%CF%84%CF%81%CE%B5%CE%AF%CE%B5%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%9A%CF%81%CE%AE%CF%84%CE%B7%3A-%CE%B7-%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%AF%CF%80%CF%84%CF%89%CF%83%CE%B7-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CE%B5%CE%BB%CE%B1%CF%83%CE%BC%CE%AC%CF%84%CF%89%CE%BD%CE%A4%CE%B6%CE%B9%CF%86%CF%8C%CF%80%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%BF%CF%82/19be5af29d24d4465b59361eda090c56e447c99d>, Επίσκεψη: 30.11.2023.
- Τριάντου, Ιφ. (2011) Η αφηγηματική 'φωνή' στο πεζογραφικό έργο του Γιώργου Θεοτοκά στον συγκεντρωτικό τόμο *Παράδοση και πρωτοπορία*, τ. Α': Η Γενιά του Μεσοπολέμου, Πάτρα: Διαπολιτισμός, 59-77.